

ประวัติวัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร

เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

ประวัติ

วัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร

เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

อติเรกวสฺสสตํ ชีวตุ.

อติเรกวสฺสสตํ ชีวตุ.

อติเรกวสฺสสตํ ชีวตุ.

ทีฆายุโก โหตุ อโรโค โหตุ.

ทีฆายุโก โหตุ อโรโค โหตุ.

สุขิโต โหตุ ปรมินฺทมหาราชา สราชินี.

สิทฺธิกิจฺจํ สิทฺธิกมฺมํ สิทฺธิลาโภ ชโย นิจฺจํ.

ปรมินฺทมหาราชวรสฺส ราชินิยา สห ภวตุ สพฺพทา

ขอถวายพระพร

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์
(มานิต ถาวรเถระ ป.ธ.๙)

ประวัติ
วัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร (วัดเกาะ)
เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

วัดสัมพันธวงศาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก แต่เดิมหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันตก มีถนนทรงวาดและแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสำคัญ ต่อมาเมื่อทางราชการตัดถนนทรงสวัสดิ์ ซึ่งต่อกันกับถนนทรงวาด ทางวัดได้ถือเอาถนนทรงสวัสดิ์ เป็นทิศทางที่มีประตูเข้าออกได้สะดวกเป็นหน้าวัด วัดนี้ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เลขที่วัด ๕๗๙

ผู้สร้างและผู้สถาปนาวัด

หลักฐานในการสร้างวัดแต่เดิมไม่ปรากฏว่า ใครเป็นผู้สร้าง ทราบแต่ว่า เป็นวัดโบราณมีมาแต่สมัยพระนครศรีอยุธยา ก่อนสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี เดิมมีคลองคูล้อมรอบวัดเชื่อมต่อจากแม่น้ำเจ้าพระยา เรียกกันว่า **"วัดเกาะ"** ที่ดินของวัดนี้เดิมติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีศาลาท่าน้ำอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตามพงศาวดารกล่าวว่า **"ในคราวเทศกาลถวายผ้าพระกฐิน พระบาท**

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อคราวเสด็จทางชลมารค ถวายผ้าพระกฐินที่วัดสัมพันธ์วงศ์ และวัดปทุมคงคา เรือพระที่นั่งเทียบที่ศาลาท่าน้ำวัดเกาะ เสด็จโดยลาดพระบาท ถวายผ้าพระกฐิน ณ พระอารามนี้"

ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปฐมบรมราชจักรีวงศ์ ลุ ร.ศ. ๑๕ ตรงกับปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี (สมเด็จพระเจ้าหลานยาเธอ) พระนามเดิม จุ้ย ต้นราชสกุล **"มนตรีกุล"** ผู้มีพระศรัทธาในพระพุทธศาสนาทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเกาะ ซึ่งเป็นวัดมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ใหม่หมดทั้งพระอาราม เมื่อการบูรณะปฏิสังขรณ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดเกาะขึ้นเป็นพระอารามหลวง พระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดเกาะแก้วลังการาม"** ที่ให้สถาปนาชื่อวัดเกาะแก้ว เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่ สมเด็จพระพี่นางเธอ กรมพระศรีสุดารักษ์ (เจ้าฟ้าแก้ว) ซึ่งพระโอรส คือ กรมหลวงพิทักษ์มนตรีเป็นผู้แรกสถาปนาวัดนี้

ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหลวงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเกาะแก้วลังการาม อีกครั้งหนึ่ง

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า **"วัดเกาะแก้วลังการาม"** เป็นวัดที่สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ

ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ พระบรมราชชนนีของพระองค์ได้เป็นผู้แรกสถาปนาวัดนี้ให้งดงาม เพื่อให้เหมาะสมกับเหตุผล และเป็นการเฉลิมพระเกียรติแห่งเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเปลี่ยนนามวัดใหม่ว่า **"วัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร"** ซึ่งจักให้เกิดปีติปราโมทย์แก่ผู้สืบสกุลในเมื่อได้ ทราบว่าบรรพบุรุษของพระองค์ได้สร้างกุศลไว้เป็นเหตุชักจูงปสาทะให้เกิดแก่พระประยูรญาติ และนำให้บำเพ็ญบุญกุศลในวัดนี้ตามกำลัง

ในรัชกาลที่ ๖ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพินิตวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) อดีตเจ้าอาวาส รูปที่ ๘ ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ซ่อมพระอุโบสถที่ชำรุด เหตุเพราะอิฐก่อผนังดูดน้ำขึ้นไป ทำให้ผนังผุกร่อน โดยว่าจ้างช่างทำการบูรณะใหม่และเขียนภาพฝาผนังพระอุโบสถเป็นเรื่องปฐมสมโพธิ์

ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณา พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ วัดสัมพันธวงศ์ รื้อพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ และจัดสร้างพระอุโบสถวิหารการเปรียญ ๓ ชั้น ขึ้นใหม่เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตามที่ทางวัดได้เสนอเรื่องราวตามลำดับชั้น เพื่อขอพระบรมราชานุญาต

ในปีต่อมา ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานวิสุงคามสีมาสำหรับพระอุโบสถหลังใหม่ กว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร แก่วัดสัมพันธวงศ์ เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

และในปี พ.ศ.๒๕๑๓ ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้วัดสัมพันธวงศ์ อัญเชิญพระปรมาภิไธย ภ.ป.ร.ประดิษฐานที่หน้าบันพระอุโบสถหลังใหม่ ตามหนังสือของสำนักราชเลขาธิการ ที่ รล. ๐๐๐๒ / ๓๖๐๙ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๓

ถาวรวัตถุและปูชนียวัตถุ

พระอุโบสถหลังเดิม

พระอุโบสถหลังเดิม ก่ออิฐถือปูน ๕ ห้อง ร่วมในกว้าง ๗ เมตร ๑๘ เซนติเมตร ยาว ๑๓ เมตรเศษ มีระเบียงรอบนอก ผนังกว้าง ๒ เมตรเศษ หลังคา ลดหลั่นเป็น ๔ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ทรวดทรงไปทางจีนบนแขก ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันประกอบด้วยลายกระเบื้องเคลือบสี ผนังด้านในพื้นล่างเดิมก่ออิฐถือปูน มาในสมัยพระพินิตวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) อดีตเจ้าอาวาสองค์ที่ ๘ ได้ทำการซ่อมแซมและนำเอากระเบื้องลายสีแบบของจีน ก่อขึ้นจากพื้นสูงประมาณ ๘๐ ซ.ม. ส่วนผนังภายในระหว่างช่องหน้าต่าง ได้ทำการให้ช่างเขียน ภาพเรื่องปฐมสมโพธิ ด้วยสีน้ำมัน ในยุคนั้นอยู่ในรัชกาลที่ ๖ อายุของพระอุโบสถ เดิมสร้างมาเป็นเวลานาน ชำรุดทรุดโทรมอยู่ทุกขณะ เจ้าอาวาสแต่ละยุคก็ได้ซ่อมแซมบูรณะเป็นเสมอมา แต่ก็ยากลำบากแก่ทางวัดเป็นอย่างยิ่งที่จะรักษาสภาพของโครงสร้างภาพเขียนต่างๆ ก็ชำรุดผุร่วงมากยิ่งขึ้น เพราะพื้นพระอุโบสถเดิมต่ำเวลาฝนตก น้ำท่วมพื้นภายนอกที่เป็นอุปจารแล้วไหลซึกเข้าไปภายในอิฐที่ก่อเป็นผนังดูดน้ำขึ้นไป ทำให้ปูนเสื่อมค่าหมดยาง ในฤดูฝน หาก

มีฝนตกจะมีน้ำฝนรั่วเข้าได้ เพราะขื่อตรงเพดานช่วงฐานพระประธาน ด้านหนึ่งผุกร่อน อีกด้านหนึ่งชำรุดร้าว อาจหักและพังลงมาเมื่อไรก็ได้ ซึ่งจะเป็นอันตราย แก่พระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกา ขณะเข้าไปทำกิจวัตรสวดมนต์ไหว้พระเช้าเย็น หรือฟังธรรมในวันธรรมสวนะ บางคราวขณะมีการประกอบกิจสังฆกรรม เช่นทำปาฏิโมกข์ บวชนาค เป็นต้น หากมีฝนตกลงมา หลังคารั่ว ต้องวุ่นวายเหมือนกัน ในบางครั้งหากฝนตกมาก น้ำนองท่วมรอบนอกพระอุโบสถไหลเข้าภายในอุโบสถ เมื่อทำการวิดน้ำออกแล้ว สภาพการชื้นตัวกว่าจะแห้งต้องใช้เวลาถึง หกเจ็ดวันจึงจะแห้ง

พระวิหาร เป็นรูปตึกก่ออิฐถือปูน ทรวดทรงลักษณะเดียวกันกับพระอุโบสถ เป็นแต่เล็กกว่า ผนังไม่มีภาพเขียนใดๆ หน้าบันไม่มีกระเบื้องประดับหลังคาลดเป็น ๓ ชั้น พื้นลาดซีเมนต์ ชำรุดมากเช่นเดียวกันกับพระอุโบสถ ประตูหน้าต่างส่วนใหญ่เปิดใช้การไม่ได้เพราะความทรุดตัวของอาคาร

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ท่านเจ้าคุณพระมหารัชชมังคลาจารย์นิทเทสกเถร อดีตเจ้าอาวาสได้ดำเนินการ เสนอเรื่องผ่านเจ้าคณะฝ่ายสงฆ์และรัฐบาลตามลำดับ เพื่อขอพระบรมราชานุญาตรื้อพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ และพร้อมกันนั้นก็ขอสร้างพระอุโบสถวิหารการเปรียญ เป็นอาคารแบบจตุรมุข ทรงไทย ๓ ชั้น เมื่อทางวัดได้รับพระมหากรุณาพระราชทานพระบรมราชานุญาตเรียบร้อยแล้วจึงได้ทำการรื้อพระวิหาร พระเจดีย์ออกก่อน จัดสร้างพระอุโบสถเฉพาะร่วมในขึ้น เมื่อพระอุโบสถหลังใหม่เสร็จพอใช้ประกอบสังฆกรรมได้ จึงทำการรื้อพระอุโบสถหลังเดิมออก

พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในพระอุโบสถเดิม

พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในพระอุโบสถเดิมไม่ปรากฏพระนาม ต่อมาท่านเจ้าคุณพระมหารัชชมังคลาจารย์ นิทฺเทสกเถร ได้ถวายพระนามว่า **"พระพุทธนราสภะ"** บนฐานแท่นชุกชีมีพระพุทธรูปประทับนั่งลดหลั่นกันลงมาเป็น ๓ องค์ มีพระอัครสาวกยืนซ้ายขวา ๒ องค์ พระอัครสาวกนั่งซ้ายขวา ๔ องค์ รวมบนฐานชุกชีมีพระทั้งหมด ๙ องค์ สำหรับพระประธานองค์ใหญ่เป็นพระพุทธรูปที่สร้างด้วยไม้ เป็นชุงคว้านไส้กลวงภายนอกถือปูนทับพระพาหาเป็นไม้ ทั้งลงลักปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าพระเพลากว้าง ๒ ศอก ๒ นิ้วครึ่ง

พระพุทธรูปองค์รองลงมาซึ่งเป็นองค์กลาง หน้าพระเพลากว้าง ๒ ศอก ๕ นิ้ว ปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูน ลงลักปิดทอง องค์ล่างสุดเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะ หน้าพระเพลากว้าง ๑ ศอก ๕ นิ้ว ใต้ฐานองค์พระโปร่ง มีพระมงกุฏ เครื่องราชูปโภคเบญจกุฏราชภัณฑ์จำลองเป็นส่วนเล็ก ทำด้วยทองคำ สำหรับพระมงกุฏภายใน และบริเวณรอบๆ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒ องค์ โดยมีผอบเป็นแก้วครอบอีกชั้นหนึ่ง เดิมทีเดียวทางวัดเองก็ไม่ทราบว่ามีสิ่งต่างๆ และพระอังคารบรรจุอยู่ภายใน ต่อมาในวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๒ หม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ (หม่อมมารดาของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) ผู้เป็นกุลทายาท ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ผู้สถาปนาวัดนี้ ได้มาบำเพ็ญกุศลฉลองชนมายุครบ ๗ รอบ ที่พระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์ ก่อนที่พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ หม่อมหลวง ต่วนศรี วรวรรณ ได้แจ้งแก่ทางวัดว่า

ประสงค์จะบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานกิจ สดับปกรณ์พระอังคาร สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้ทรงเป็นต้นราชสกุลของท่าน โดยให้พนักงานโยงผ้าภูษาโยงไปที่พระพุทธรูปองค์ล่างสุด โดยท่านกล่าวยืนยันเป็นแม่นยำว่า พระพุทธรูปองค์นี้ภายในบรรจุพระอังคารของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ต้นราชสกุล **"มนตรีกุล"** สำหรับพระอัฐินั้นประดิษฐานอยู่ที่หอพระนาก ในพระบรมมหาราชวัง (ซึ่งแต่เดิมทีเดียวประดิษฐานอยู่ที่วังหน้าเมื่อหอชำรุดรื้อในรัชกาลที่ ๕ จึงได้อัฐเชิญไปไว้ที่หอพระนาก) ดังนั้นในคราวอัฐเชิญพระพุทธรูปจากพระอุโบสถหลังเดิม ขึ้นไปประดิษฐานบนพระอุโบสถหลังใหม่ ได้พบปูชนียวัตถุต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงนับว่าหม่อมหลวงต่วนศรีวรวรรณ ท่านมีความทรงจำในอดีตเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของต้นสกุลท่านเป็นอย่างดี แม้จะมีอายุชราถึง ๘๔ พรรษา (ในขณะที่มาบำเพ็ญกุศลในวันนั้น)

สำหรับแผ่นเงิน แผ่นนาก และแผ่นทองคำ ที่พบรวมอยู่กับพระมงกุฎ ได้ จารึกอักษรขอมกล่าวถึง พระสูตร พระอภิธรรมต่างๆ ซึ่งบรรดาของมีค่าเหล่า นั้นทางวัดได้รวบรวมเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อที่จะนำเข้าบรรจุไว้ในพระพุทธรูปองค์เดิมที่พบ โดยจะได้บำเพ็ญกุศลถวายเป็นกรณีพิเศษ ตามพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงษ์ประพันธ์ มีพระประสงค์ในคราวที่สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมบัณฑิต เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน และคณะได้นำสิ่งต่างๆ ไปถวายที่วัง เพื่อขอพระวินิจฉัยในอันที่จะปฏิบัติต่อปูชนียวัตถุนั้นๆ ทั้งนี้โดยที่พระวรวงศ์บพิตร เสด็จในกรมฯ ทรงเป็นกุลทายาทผู้สูงศักดิ์ และทรง

ดำรงตำแหน่งเป็นองค์อุปถัมภ์ของวัดสัมพันธวงศ์มาเป็นเวลาช้านาน

ส่วนพระประธานองค์ใหญ่ขณะที่สกัดทำการเคลื่อนย้าย ได้พบพระเครื่อง เนื้อชินเงินพิมพ์ต่างๆ บรรจุอยู่ในองค์พระและใต้ฐานพระเป็นจำนวนมากนับหมื่นๆ องค์ พระเครื่องชุดนี้ตามที่ปรากฏหลักฐานจากท่านผู้มีความรู้ทางโบราณคดีแจ้งว่า พระชุดนี้สร้างสมัยเดียวกันกับกรุวัดราชบุรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อสร้างแล้วนำมาบรรจุไว้ตามซุ้มประตูกำแพงแก้วบ้างในองค์พระเจดีย์บ้าง ในองค์พระประธานบ้าง พระกรุที่บรรจุอยตามซุ้มประตูกำแพงแก้วและในพระเจดีย์ ทางวัดได้เคยเปิดกรุนำออกแจกแก่ประชาชนสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ ครั้งหนึ่ง นำออกแจกในคราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ ครั้งหนึ่ง และนำออกในคราวรื้อซุ้มประตูเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นครั้งสุดท้าย การนำออกจากซุ้มประตูแต่ละคราว ก็จะเจาะเป็นซุ้มๆ เฉพาะที่ต้องการซุ้มไหนยังไม่ได้เจาะก็ให้คงไว้ เหลือมาถึงในคราวสุดท้ายที่ทำการรื้อกำแพงแก้ว ส่วนที่บรรจุอยู่ในองค์พระประธานและฐานพระ แต่เดิมทางวัดเองก็ไม่ทราบว่ามีพระเครื่องบรรจุอยู่ มาเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ทางวัดได้ดำเนินการอัญเชิญ พระประธานจากพระอุโบสถเดิมขึ้นพระอุโบสถหลังใหม่ มีการสกัดฐานเพื่อใช้รถยกพระประธานขึ้น จึงได้พบพระจำนวนมากมีพิมพ์ต่าง ๆ คือ

๑. พระท่ากระดานเกศบัวตูม (มีพิมพ์ใหญ่ พิมพ์เล็ก)

๒. พระปางห้ามญาติ ยกพระหัตถ์ซ้ายบ้าง ยกพระหัตถ์ขวาบ้าง

๓. พระปางห้ามสมุทร ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้าง

๔. พระปางปรกโพธิ์

๕. พระปางไสยาสน์

๖. พระปางทรงเครื่อง หรือที่นักสะสมพระเรียกว่า พระทรงธิเบต

พระเครื่องทั้งหมดนี้ มีชนิดปิดทองก็มี ชนิดอาบปรอทก็มี ทางวัดได้นำออกให้ประชาชนบูชา เพื่อนำทุนทรัพย์สมทบในการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ มีประชาชนสนใจบูชาไปเป็นจำนวนมาก

ลำดับเจ้าอาวาสผู้ครองวัดสัมพันธวงศาราม วรวิหาร

พระอธิการและเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ แต่เดิมไม่ปรากฏว่าใครเป็นเจ้าอาวาสมาแล้วกี่รูป แต่ที่นับได้หลังจากที่สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่หมดทั้งอารามแล้ว มีเจ้าอาวาสตามลำดับดังนี้

๑. พระอธิการไพฑูรย์

๒. พระอธิการบุญมา

๓. พระครูศรีธรรมาลังการ

๔. พระธรรมติโลกาจารย์ (อู่ ป.ธ.๙) ในรัชกาลที่ ๓ เดิมเป็นพระราชาคณะที่พระราชกระวี อยู่ที่วัดเกาะถึง พ.ศ. ๒๓๗๔ ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ พระธรรมไตรโลกาจารย์ ตามสำเนาทรงตั้งดังนี้ **"ให้เลื่อนพระราชกระวีเป็นพระธรรมติโลกาจารย์ ญาณ-วิสารทนายกติปิฎกธราบวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ ณ วัดเกาะ**

วรวิหาร พระอารามหลวง ทรงตั้งวันพฤหัสบดี ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๗๔" ในระหว่างที่เป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ ได้ทำการสอนพระปริยัติธรรม เป็นพระอุปัชฌายาจารย์ โดยนัยว่าท่านเป็นผู้ฉลาดในพระปริยัติธรรม เป็นเปรียญ ๙ ประโยค ตามหนังสือที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมติอมรพันธ์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า **"ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ ซึ่งค้างมาแต่รัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ จนสำเร็จ แล้วโปรดให้สร้างพระอุโบสถการเปรียญ เสร็จแล้วพระราชทานนามว่า "วัดสุทัศน์เทพวราราม" แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้อาราธนาพระธรรมติโลกาจารย์ (อู่) วัดเกาะแก้วไปครองวัดสุทัศน์"** เป็นอันสิ้นสุดแห่งการเป็นเจ้าอาวาสของท่านแต่เพียงเท่านี้

๕. พระครูปาน เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระธรรมติโลกาจารย์ไปครองวัดสุทัศน์ ใน พ.ศ. ๒๓๗๗ แล้ว พระครูปานจึงได้เป็นเจ้าอาวาสองค์ต่อมา

๖. พระเนกขัมมมุนี (คง) ในกาลต่อมา เมื่อพระครูปานมรณภาพลง พระครูไกรสรวิลาส หรือพระเนกขัมมมุนี(คง) จากวัดสุทัศน์ มาเป็นเจ้าอาวาสวัดเกาะต่อไป ท่านมีชาติภูมิอยู่บ้านตอนตะแบก จังหวัดปราจีนบุรี เกิดปีมะแม ตรีศก จุลศักราช ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๔ อุปสมบทที่วัดเกาะแก้วลังการาม มีพระธรรมติโลกาจารย์เป็นพระอุปัชฌายะ ได้สอบบาลีที่วัดพระเชตุพน เป็นเปรียญ ๔ ประโยค

ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๙๘ พระครูไกรสรวิลาส มีความ

พอใจในการปฏิบัติธรรมวินัยฝ่ายคณะธรรมยุต จึงทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำญัตติกรรมเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย พร้อมด้วยสหธรรมิกที่ร่วมใจใคร่จะปฏิบัติตามรวม ๑๒ รูป มีพระบรมราชโองการโปรดให้ พระอมราภิรักขิต (เกิด) วัดบรมนิวาสเป็นผู้จัดการโดยทำญัตติกรรมที่วัดบรมนิวาส มีพระกัสสโป(พระราชาคณะรามัญนิกาย) เป็นพระอุปัชฌายะ พระอมราภิรักขิต (เกิด) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระมหาบุญ ๓ ประโยค วัดบรมนิวาส เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อญัตติกรรมเป็นธรรมยุตเรียบร้อยแล้ว ท่านและคณะกลับมาอยู่วัดสัมพันธวงศ์ตามปกติ ส่วนพระภิกษุที่ไม่ยินดีจะกระทำญัตติกรรมร่วมกับท่าน ต่างพากันแยกย้ายไปอยู่วัดปทุมคงคาบ้าง ไปอยู่วัดสามจีนบ้าง ลาสิกขาเสียบ้าง คงเหลือแต่คณะของท่าน ภิกษุสามเณรวัดเกาะแก้วลังการาม จึงเป็นพระในสังกัดธรรมยุติกนิกายสืบมาแต่ครั้งกระนั้น

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า โรคาพาธเบียดเบียนท่านมาก จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาสิกขา เมื่อลาสิกขานั้นอายุท่านได้ ๕๙ ปี พ.ศ. ๒๔๑๒ นับแต่ญัตติกรรมเป็นธรรมยุตได้ ๑๕ ปี

๗. พระครูธรรมาภินันท์ (อินทร์) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสองค์ต่อมา ท่านเกิดปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๘ ที่บ้านตำบลบางหญ้าแพรก อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ได้อุปสมบทเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๙๘ ที่วัดสัมพันธวงศ์ ก่อนที่พระเนกขัมมมุนีไปทำญัตติกรรมที่วัดบรมนิวาส ท่านก็ร่วมไปด้วยรูปหนึ่ง มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ อายุได้ ๔๘ ปี พรรษา ๒๘ เป็นเจ้า

อาวาสครองวัดได้ ๑๕ ปี

๘. พระพินิตวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) ชาติกาลเกิดวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๙๐ เป็นบุตรคนแรกของนายถี นางล้อม มีน้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๗ คน เป็นชาย ๓ หญิง ๔ เกิดที่ตำบลบ้านกระเทียม อำเภอบางพลีใหญ่ จังหวัดสมุทรปราการ ได้อุปสมบทที่วัดสัมพันธวงศ์ เมื่ออายุได้ ๒๑ ปี วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ ตรงกับวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ พระอมราภิรักขิต (เกิด) วัดบรมนิวาส เป็นพระอุปัชฌายะ พระเนกขัมมมุนี (คง) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระครูธรรมาภินันท์ (อินทร์) เป็นพระอนุสาวนาจารย์

เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้เป็นพระครูสัญญาบัตร ซึ่งคัดมาจากจดหมายเหตุราชกิจรายวัน ความว่า **"ทรงประเคนผ้าไตรสลับแพร และสัญญาบัตร ให้พระสมุห์แจ้ง วัดสัมพันธวงศาราม เป็นพระครูสัญญาบัตร ที่ พระครูธรรมาภินันท์ คงอยู่วัดเดิม นิตยภัต พระราชทานตาลิปัตรพุดตาล บริขาร เครื่องยศพร้อม ๑"** ต่อมาในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานสมณศักดิ์ ให้พระครูธรรมาภินันท์ (แจ้ง) เป็นพระราชาคณะ มีราชทินนามว่า **"พระพินิตวินัย"** พระราชทานนิตยภัตเดือนละ ๓ ตำลึง

พ.ศ. ๒๔๕๘ พระพินิตวินัย เจ้าอาวาส อายุได้ ๗๐ ปี ชราภาพมากแล้ว ได้ทูลขอผู้ช่วยเจ้าอาวาสต่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงโปรดให้พระมหาแจ่ม เปรียญ ๕ ประโยค

วัดเทพศิรินทราวาส มาเป็นผู้ช่วย พระมหาแจ่มมาอยู่วัดสัมพันธ์วงศ์ได้พรรษาเดียว ก็ทูลลากลับวัดเทพศิรินทราวาส ภายหลังก็ลาสิกขา ต่อมาในปี ๒๔๕๙ ท่านได้ทูลขอพระผู้ช่วยเจ้าอาวาสอีก ครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดให้ พระครูพุทธมนต์ปรีชา (เทศ นิทเทสโก) วัดบวร-นิเวศวิหาร ซึ่งขณะนั้นยังโปรดให้ไปเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสอยู่ ย้ายกลับวัดบวรนิเวศวิหารก่อนแล้วจึงโปรดให้ย้ายมาเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ต่อไป

พระพินิตวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๐ อายุได้ ๗๑ ปี พรรษา ๕๐ เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๓๓ ปี

๙. พระมหารัชชมังคลาจารย์ (เทศ นิทเทสโก) สกุล วิทยานุกรณ์ ชาติกาล ณ วันเสาร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีจอ วันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๙ บิดาหมื่นศิรินรา (อ่อง) มารดานางศิรินรา (กรอง) เกิดที่ตำบลปากน้ำประแสร์ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งดำรงพระอิศริยยศเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระอุปัชฌายะ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ครั้งดำรงพระอิศริยยศ เป็นพระญาณวราภรณ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พ.ศ. ๒๔๔๓ อายุได้ ๑๕ ปี ได้ถวายตัวเป็นศิษย์พระสุคุณคณาภรณ์ (สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวิชรญาณวโรรส) ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๕ สอบประโยค ๑ ที่โรงเรียนสายสวลีภิรมย์ (โรงเลี้ยงเด็ก) ได้ มีโอกาสได้เฝ้ารับใช้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส บ่อยครั้ง พระญาณวราภรณ์ จึงโปรดให้

ย้ายสำนักไปอยู่เป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น โอกาสนี้ ได้เดินไปเรียนหนังสือมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม เรียนชั้น ๑-๔ พ.ศ. ๒๔๔๗ สอบประโยค ๒ (มัธยม) เมื่อจบการศึกษาในสมัยนั้นแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าฝึกหัดงานในหน้าที่เลขานุการในพระองค์ ผู้ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล ระหว่างนี้ได้เตรียมตัวไปศึกษาวิชากฎหมายด้วย เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ป่วยเป็นไข้หวัด มีอาการมาก เมื่อหายดีแล้วไม่ไว้ใจในชีวิต จึงตัดสินใจจะอุปสมบทก่อน จะอยู่อย่างมาก ๓ พรรษา แล้วก็จะลาสิกขาออกไปศึกษาวิชากฎหมายตามที่คิดไว้

พ.ศ. ๒๔๔๙ อายุได้ ๒๑ ปี อุปสมบทเป็นพระภิกษุโดยพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ และทรงอุปการะตลอดมา การศึกษาพระธรรมวินัย ได้ศึกษาพระธรรมวินัยในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ บ้าง ในสำนักพระญาณวราภรณ์ ซึ่งเป็นอาจารย์บ้าง เกิดศรัทธาเลื่อมใสในธรรมปฏิบัติยิ่ง จึงเปลี่ยนความคิดที่จะเจริญทางโลกมาบำเพ็ญในทางธรรม ได้เป็นเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ตลอดมาจนถึงคราวที่ย้ายไปเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

เมื่อเป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ ได้สร้างความเจริญให้แก่ทางวัดเป็นอเนกประการ ปรับปรุงเสนาสนะใหม่หมดทั้งพระอาราม สร้างถาวรวัตถุต่างๆ ไว้เป็นอันมากทั้งในวัดและต่างจังหวัด ได้เป็นผู้สร้างวัดธรรมยุตในจังหวัดระยอง ๑๐ วัด ได้ปรับปรุงธรณีสงฆ์ของวัดให้จัดเป็นสถานที่มีราคาสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ จนทำให้วัด

มีฐานะมั่นคงทางทรัพย์สินเป็นทุนทรัพย์มากพอสมควร ได้ดำเนินการขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรื้อพระอุโบสถ วิหาร เจดีย์ และจัดสร้างพระอุโบสถวิหารการเปรียญขึ้นใหม่ ๓ ชั้น แต่เป็นที่น่าเสียดาย ที่พระอุโบสถที่ท่านได้สร้างไว้ยังไม่ทันเสร็จ ท่านก็มรณภาพเสียก่อน เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ รวมอายุได้ ๘๑ ปี พรรษา ๗๑ เป็นเจ้าอาวาสครองวัดอยู่ ๕๑ ปีเศษ

๑๐. พระเทพปัญญามุนี (เฉย ยโส ป.ธ.๗) สกุล ธรรมพันธุ์ ชาติกาล ณ วันศุกร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะแม วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๘ บิดา นายสนธิ์ มารดา นางขาว ธรรมพันธุ์ เกิดที่ตำบลในเมือง อำเภอยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี อุปสมบทเมื่ออายุ ๒๔ ปีที่วัดสร่างโศก อำเภอยโสธร เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๑ โดยมีพระครูจิตตวิโสธนาจารย์ (ทองพูน โสภโณ) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาพุฒฐิตปญฺโญ เปรียญโท เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ต่อมาเมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ย้ายอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ ขณะที่พระมหารัชชมังคลาจารย์ นิทเทฺสกเถร ยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูวิบูลศีลขันธ์ อยู่จำพรรษาที่วัดนี้ตลอดมาจนถึงวันมรณภาพ ในขณะที่เป็นพระลูกวัดและต่อมาเป็นกรรมการสงฆ์ของวัด จนได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้รับเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ เช่นเดียวกัน ท่านได้รับภาระหน้าที่การงานต่างๆ สืบต่อจากอดีตเจ้าอาวาสองค์ก่อนตลอดมา

ลุถึงวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔ เวลา ๒๑.๑๐ น. ท่านก็มรณภาพด้วยอาการอันสงบที่วัดสัมพันธวงศ์ รวมอายุได้ ๗๖ ปี พรรษา ๕๓ เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๔ ปีเศษ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์
(มานิต ถาวโร ป.ธ.๙)
เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๑

ชาติกาลและชาติภูมิ

เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (นามเดิม มา เจ้าคุณอุปัชฌาย์เปลี่ยนให้เป็น มานิต ฉายา ถาวโร ป.ธ.๙) เกิด ณ วันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ตรงกับวันเสาร์ แรม ๑ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง นพศก จุลศักราช ๑๒๗๙ (ร.ศ. ๑๓๖) ที่บ้านบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ) โยมบิดาชื่อช่วย โยมมารดาชื่อกา สกุล ก่อบุญ เป็นบุตรคนที่ ๔ ในจำนวนพี่น้อง ๑๑ คน

ประถมวัยและประถมศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๐ อายุ ๑๐ ปี เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนประชาบาลประจำตำบลหนองแก้วซึ่งตั้งอยู่ที่ศาลาวัดบ้านโคกเลาะ เรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ปลายปีจวนจะสอบไล่ประจำปี แต่มีเหตุจำต้องหยุดการเรียน คือ ถูกครูใหญ่ลงโทษโดยไม่ยุติธรรม ถูกตีจนมือแตก ด้วยความผิดเพียงไม่ไปพบหลังจากให้นักเรียนไปตามตัว

ที่ไม่ไปหาหรือไปพบครูใหญ่ไม่ได้นั้น เวลานั้นพักเที่ยง ครูประจำชั้นซึ่งเป็นครูน้อยได้ใช้ให้ไปหายางมะตูม เพื่อมาติดหนังสือที่ขาด เมื่อทำธุระให้ครูน้อยเสร็จแล้ว ก็กลับไปโรงเรียนซึ่งเป็นเวลาโรงเรียนเข้าพอดี จึงไม่สามารถไปพบครูใหญ่ตามคำสั่งที่ให้ไปพบได้เป็นเหตุให้ครูใหญ่ไม่พอใจ จึงได้เรียกไปตีต่อหน้านักเรียนทั้งโรงเรียน ตีจนมือแตกกำไม่เข้าด้วยความน้อยใจจึงตัดสินใจหนีโรงเรียน ตั้งใจว่าจะเดินทางไปผจญภัยตามยถากรรมทางภาคกลาง แต่ยังไม่ทันได้ไปในขณะนั้นเพราะขาดผู้นำทาง และเพื่อนร่วมเดินทาง

การบรรพชา

พ.ศ. ๒๔๗๒ บิดามารดาและญาติพี่น้องนำตัวไปบวชเป็นสามเณรมหานิกาย ที่วัดบ้านบ่อชะเนง ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านนั้นพร้อมกับเพื่อนรุ่นพี่ชื่อชัย มีเจ้าอาวาสวัดนั้นชื่อญาคูโม้เป็นพระอุปัชฌาย์โดยที่ไม่ได้เตรียมตัว ทุกอย่างต้องบอกให้ว่าตามทั้งนั้น ขณะ

ที่บวชเป็นสามเณรอยู่วัดนั้นเป็นเวลา ๑ ปีเรียนหนังสือธรรมบ้างต่อสวดมนต์เวลาค่ำบ้าง นอกจากนั้น ก็รดน้ำต้นหมาก ต้นมะพร้าวเป็นต้น ไม่เห็นทางที่จะก้าวหน้า แม้ในปีนั้นจะมีการเปิดสอนนักธรรมชั้นตรีที่วัดนั้น และที่บ้านใกล้เคียงก็มีสำนักเรียนมูลกัจจายน์ แต่ก็ยังไม่ศรัทธา ไม่มีอุตสาหะ หลังจากออกพรรษาแล้ว ออกเดินธุดงค์ติดตามพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ไปยังอำเภอบางอำเภอในเขตจังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๔๗๓ เดินธุดงค์กรรมฐานพร้อมกับคณะโดยผ่าน

จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม ไปยังจังหวัดขอนแก่น จำพรรษาที่วัดป่าช้าเหล่างา ปัจจุบันเรียกว่าวัดป่าวิเวกธรรม ตำบลพระลับ อำเภอเมือง ญัตติเป็นสามเณรธรรมยุตที่นี่ โดยมีอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม เป็นพระอุปัชฌาย์แทนพระครูพิศาลอรัญญเขต เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต) ออกพรรษาแล้วเดินธุดงค์กรรมฐาน ไปยังจังหวัดชัยภูมิ กับอาจารย์กรรมฐานผู้เป็นหัวหน้าชื่อท่านอุ่นเนื้อ

พ.ศ. ๒๔๗๔ จำพรรษาที่วัดป่าสาลวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นปีที่เริ่มสร้างวัดนั้น ซึ่งหลวงชาญนิคม ผู้ถวายที่ดินให้สร้างวัด ได้นิมนต์ท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม จากจังหวัดขอนแก่นมาเป็นเจ้าอาวาส และอบรมสั่งสอนประชาชนชาวนครราชสีมาที่นี่ ท่านจึงนิมนต์พระกรรมฐานที่เป็นศิษยานุศิษย์ ให้มาจำพรรษารวมกันที่วัดนั้น จึงติดตามอาจารย์อุ่นเนื้อ มาจำพรรษาอยู่ที่วัดนั้นด้วย

พ.ศ. ๒๔๗๕ ออกพรรษาแล้วเดินทางกลับไปเยี่ยมญาติโยม ที่บ้านบ่อชะเนง จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ) จากนั้นตั้งใจจะออกธุดงค์กรรมฐาน ติดตามอาจารย์และเพื่อนสามเณรที่แยกย้ายกันไปหลังจากจำพรรษาที่วัดป่าสาลวันแล้ว พอดีได้ทราบข่าวว่าเพื่อนสามเณร ๒ รูป ที่เข้าป่าออกกรรมฐานล่วงหน้าไปก่อนมรณภาพเพราะไข้ป่า จึงเกิดความคิดว่าเรายังเด็กเกินไปที่จะเข้าป่า ในวัยนี้ควรจะศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรม จึงตัดสินใจเดินทางไปยังจังหวัดนครพนม เพื่อแสวงหาสถานศึกษา เล่าเรียนพระปริยัติธรรม ได้อยู่จำพรรษาที่วัดอรัญญิกาวาส (วัดโพนแก้ว) อำเภอ

เมือง จังหวัดนครพนม เริ่มเรียนปริยัติธรรมที่วัดอรัญญิกาวาสเป็นเวลา ๔ ปี

พ.ศ. ๒๔๗๔ ท่านอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺตโก ได้พบกับ ท่านเจ้าคุณพระรัชชมงคลมุนี เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ ขณะท่านเดินทางไปปฏิบัติศาสนากิจอยู่ที่จังหวัดระยอง ท่านอาจารย์เกิ่ง ได้กล่าวฝากสามเณรกับท่านเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ ท่านก็เมตตารับ เมื่อฝากเรียบร้อยแล้ว ท่านอาจารย์เกิ่งส่งข่าวไปบอกว่าได้ฝากให้อยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ให้เดินทางลงมาได้ โดยกำชับให้พระช่วยอธิบายเส้นทางการเดินทางและซักซ้อมจนเข้าใจดี จึงพร้อมกับเพื่อนชื่อ สามเณรทองทิพย์ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นเป็นไพบูลย์ ภายหลังได้กลับไปอยู่สกลนคร สุดท้ายได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ที่พระเทพสุเมธี เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดศรีโพนเมือง อดีตเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (ธ) มรณภาพแล้ว) ออกเดินทางจากนครพนม ไปพักที่สกลนคร และเดินทางไปขึ้นรถไฟที่อุดรธานี ในสมัยนั้นรถไฟไม่ได้แล่นรวดเดียวถึงกรุงเทพฯ ต้องแวะพักที่ขอนแก่น และนครราชสีมา เมื่อลงรถไฟที่สถานีรถไฟหัวลำโพง ก็เข้าไปถามตำรวจว่าวัดสัมพันธวงศ์ไปทางไหน เมื่อทราบแล้วก็เดินเท้ามาและแวะถามมาเรื่อย ๆ จนถึงกำแพงวัดก็จวนพลบค่ำ เมื่อเข้ามาในวัดทราบว่าท่านเจ้าอาวาสไปประชุม วันนั้นกว่าท่านจะกลับประมาณสี่ทุ่ม พระจึงจัดให้พักที่กุฏีสนประสาท เช้าวันรุ่งขึ้นหลังฉันเช้าแล้วได้ไปกราบท่านเจ้าอาวาส เขียนใบรับรอง ท่านก็เมตตาให้ไปอยู่ที่กุฏีนิตยเกษม โดยอยู่ในความกำกับดูแลของท่านเจ้าคุณ พระเนกขัมมมุนี (เฉย ยโส) (ภายหลังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพปัญญามุนี อดีตเจ้า

อาวาสวัดสัมพันธวงศ์) จากนั้นก็ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในสำนักเรียนวัดสัมพันธวงศ์ตามที่ได้ตั้งใจไว้

การอุปสมบท

พ.ศ. ๒๔๘๐ อายุ ๒๐ ปี อุปสมบทเป็นพระภิกษุ โดยมีท่านเจ้าคุณพระมหารัชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) ขณะดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระรัชชมงคลมุนี เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูสุวรรณรังษี (สุวรรณ ชุตินฺธโร) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูปลัด (เส็ง ทินฺนวโร) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ (ภายหลังได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่ พระเนกขัมมมุนี) ที่พระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์ วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๐

การศึกษานักธรรมบาลี

พ.ศ. ๒๔๗๖	สอบได้นักธรรมชั้นตรี
พ.ศ. ๒๔๗๘	สอบได้นักธรรมชั้นโท
พ.ศ. ๒๔๘๐	สอบได้ประโยค ป.ธ.๓
พ.ศ. ๒๔๘๑	สอบได้ประโยค ป.ธ.๔ และนักธรรมชั้นเอก
พ.ศ. ๒๔๘๔	สอบได้ประโยค ป.ธ.๕
พ.ศ. ๒๔๘๖	สอบได้ประโยค ป.ธ.๖
พ.ศ. ๒๔๘๘	สอบได้ประโยค ป.ธ.๗
พ.ศ. ๒๔๙๒	สอบได้ประโยค ป.ธ.๘

และเลขานุการกรรมการจัดผลประโยชน์วัด

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับตราตั้งเป็นครูสอนปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ (๓ กันยายน ๒๕๑๔)

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นพระอุปัชฌายะวิสามัญ

หน้าที่เกี่ยวกับการคณะและการพระศาสนา

พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นเลขานุการเจ้าคณะธรรมยุต จังหวัดธนบุรี-นนทบุรี-ปทุมธานี

พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นกรรมการตรวจบาลีสนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นพระวินัยธรจังหวัด

พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นผู้ช่วยหัวหน้าพระธรรมธรคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นรองเจ้าคณะภาค ๘ - ๑๐ (ธรรมยุต)

พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นรองเจ้าคณะภาค ๑๐ - ๑๑ (ธรรมยุต)

พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นรักษาการเจ้าคณะภาค ๙ - ๑๐ - ๑๑ (ธรรมยุต)

เป็นเจ้าคณะภาค ๑๑ (ธรรมยุต) (๑๓ กรกฎาคม ๒๕๑๙)

สมณศักดิ์ที่ได้รับ

๕ ธันวาคม ๒๔๙๙	เป็นพระราชาคณะ ชั้นสามัญ ที่ พระอริยเมธี
๕ ธันวาคม ๒๕๐๗	เป็นพระราชาคณะ ชั้นราช ที่ พระราชกวี
๕ ธันวาคม ๒๕๑๔	เป็นพระราชาคณะ ชั้นเทพ ที่ พระเทพปัญญามุนี
๕ ธันวาคม ๒๕๑๙	เป็นพระราชาคณะ ชั้นธรรม ที่ พระธรรมบัณฑิต
๕ ธันวาคม ๒๕๓๒	ได้รับการสถาปนาเป็นรองสมเด็จ พระราชาคณะ ที่ พระอุดมญาณโมลี สีลาจารวราภรณ์ สาทรหิตานุหิตวิมล โสภณธรรโมวาทานุสาสนี ตรีปิฎกบัณฑิต ธรรมยุติกคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี
๕ ธันวาคม ๒๕๔๔	ได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จ พระราชาคณะ ที่ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ จาตุรงคประธานวิสุตพุทธพจนมธุรธรรมวาที ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจารวัตร พุทธบริษัทปสาทกร ธรรมยุติกคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัณยวาสี สมเด็จพระราชาคณะ

กิจกรรมพิเศษ

ไปปฏิบัติศาสนกิจเป็นครูสอนปริยัติธรรม ที่วัดสัตตนารถปริวัตร จังหวัดราชบุรี ๑ ปี ปีสุดท้ายของสงครามโลกครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานครถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนัก ต้องหลบภัยไปพักอยู่ที่วัดดอนโค อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และช่วยสอนปริยัติธรรมที่วัดนั้นเป็นเวลา ๑ ปี เมื่อสงครามโลกสงบลง ไปปฏิบัติศาสนกิจเป็นครูสอนปริยัติธรรมที่วัดอาวุธวิกสิตาราม (บางพลัด) ธนบุรี ๒ ปี

ไปบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอพองหนอและเรียนอภิธรรมกับอาจารย์พม่า ชื่อภัททันตะ อูวิลาสะ ที่วัดปรก ถนนตก ๒ ครั้ง ๆละ ๑ เดือน

เป็นนักศึกษาสภาการศึกษามหามกุฏราชมหาวิทยาลัยพุทธศาสนารุ่นแรก เรียนอยู่ ๓ ปี

เป็นกรรมการนำข้อสอบธรรม และบาลีไปเปิดสอบต่างจังหวัดแทนแม่กองธรรมสนามหลวง และแม่กองบาลีสนามหลวง

เป็นผู้แทนไปเปิดปฐมนิเทศพระธรรมฑูตประจำจังหวัด สายที่ ๕ แทนเจ้าประคุณสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ หัวหน้าพระธรรมฑูตสายที่ ๕

พ.ศ. ๒๕๑๕ ไปนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตำบล ที่ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๕๑๘ ไปนมัสการปูชนียวัตถุ และปูชนียสถานมีพระทันตธาตุ เป็นต้น ที่ประเทศศรีลังกา

พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมและเป็นมาจนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๓๓ เดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์ เยี่ยมวัดไทย และประชาชนชาวไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา

พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกรรมการตรวจชำระพิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎกถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ

พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบทพระภิกษุ จำนวน ๗๐ รูป เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ

พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นหัวหน้าพระธรรมฑูตสายที่ ๕

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นประธานดำเนินการสร้าง พระพุทธสันติสุขไพศาล อุดมมงคลจักรวาฬประสิทธิ์ ขนาดหน้าตักกว้าง ๕.๖ เมตรสูง ๑๐.๔๐เมตร ประดิษฐาน ณ วัดบ้านเก่าบ่อ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ จนแล้วเสร็จ จัดให้มีพิธีสมโภชเมื่อวันที่ ๒๘-๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ในการนี้เจ้าพระคุณ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาปริณายก ทรงประธานพระบรมสารีริกธาตุ ไปบรรจุในองค์พระ

พ.ศ. ๒๕๔๒ จัดโครงการ และเป็นพระอุปัชฌาย์บรรพชาอุปสมบทพระภิกษุสามเณร จำนวน ๔๑ รูป เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นประธานเจ้าคณะภาค ๘-๙-๑๐-๑๑ (ธรรมยุต)และเป็นประธานจัดประชุมพระสังฆาธิการและตรวจธรรมสนามหลวงชั้นตรี ภาค ๘-๙-๑๐-๑๑ (ธรรมยุต) ซึ่งในแต่ละปีมีพระสังฆาธิการเข้าร่วมประชุมประมาณ ๑,๕๐๐ รูป

พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นประธานดำเนินการสร้างถาวรเจติยมหาวิหารที่วัดบ้านเก่าบ่อ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ จนแล้วเสร็จ และจัดให้มีพิธีสมโภชและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ยอดองค์เจดีย์ เมื่อวันที่ ๒๘-๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๖

พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน

-เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

-ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๑ (ธรรมยุต)

-กรรมการมหาเถรสมาคม

-คณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

-กรรมการเถรสมาคมธรรมยุต

-กรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย

-ประธานคณะกรรมการศึกษาสงเคราะห์

-ประธานคณะกรรมการพิจารณาตั้งชื่อวัด

-กรรมการอำนวยการจัดงานปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ณ พุทธมณฑล

-ประธานกรรมการ ฝ่ายสงฆ์ มูลนิธิสุจิณโณอนุสรณ์

-ประธานกรรมการ ฝ่ายสงฆ์ มูลนิธิหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ

-เป็นประธานที่ปรึกษา ฝ่ายสงฆ์ มูลนิธิโรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ สังกัดกรุงเทพมหานคร

-เป็นประธานคณะสงฆ์ธรรมยุตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

-ที่ปรึกษาคณะกรรมการความมั่นคงแห่งพุทธศาสนา

-ที่ปรึกษาคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา

พระประวัติผู้สถาปนาวัด

ต้นราชสกุล “มนตรีกุล”

สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๑ ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๕ ในสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ (แก้ว) พระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อยในรัชกาลที่ ๑ สมเด็จเจ้าฟ้ามนตรี มีพระโอรสคือ หม่อมเจ้าแบน

หม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ ราชสกุลเดิม **“มนตรีกุล”** เป็นธิดาหม่อมราชวงศ์ตาบ มนตรีกุล ซึ่งเป็นบุตรหม่อมเจ้าแบน โอรสเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ดังนั้น วัดสัมพันธวงศ์ จึงเกี่ยวเนื่องกับพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ องค์อุปถัมภ์ของวัด ทางสายหม่อมมารดา ทางตรงก็คือสายราชสกุล **“มนตรีกุล”**

ประสูติกาล

สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีประสูติเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๓๐๓ ปรากฏในพงศาวดาร ร.๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๖ ได้รับพระราชทานสถาปนาพระอิศริยยศ เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษ์มนตรี ต่อมา พ.ศ. ๒๓๔๙ ได้

รับพระราชทานเลื่อนเป็น สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ (แก้ว) ซึ่งอุปภิเษกกับเจ้าขรัวเงินบิดาของ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นเศรษฐีชาวจีน แซ่ตัน เป็นบุตรคนที่ ๔ ของมหาเศรษฐีชาวจีนสืบเชื้อสายลงมา แต่มหาเสนาบดีเมืองปักกิ่งแต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้าเม่งไท้โจ ผู้เป็นกษัตริย์ครองกรุงปักกิ่ง ในราชวงศ์หมิ้น ภายหลังเสียเมืองแก่พวกตาดแล้ว เสนาบดีหลายนายไม่ยอมตัดผมมวยไว้หางเปียตามพวกตาด จึงได้อพยพหนีพวกตาดจากแผ่นดินจีนเข้ามาตั้งนิวาสสถานอยู่ที่ตำบลถนนตาล กรุงศรีอยุธยา เป็นนายพาณิชย์ผู้มั่งคั่งได้ทำการอุปภิเษกกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ (แก้ว) พระบรมเชฏฐภคินีพระองค์น้อยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระโอรสพระธิดา ๖ พระองค์ ร่วมพระชนกชนนีเดียวกัน คือ

๑. สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ (ต้น)

๒. สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิง

๓. สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชาย

๔. สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิงบุญรอด

ได้ทรงอุปภิเษกสมรสกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงเป็นพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้รับสถาปนาขึ้นเป็น **“สมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ พระบรมราชชนนี”**

๕. สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี

(พระนามเดิมจุ้ย) ต้นราชสกุลมนตรีกุล ผู้ทรงสถาปนาวัดสัมพันธวงศ์ใหม่ทั้งพระอาราม

๖. สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ (เกษ) ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงอภิเษกสมรส กับสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ซึ่งเป็นพระเจ้าพี่นางของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ความคุ้นเคยกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีมากเป็นทวีคูณ เช่นทรงเป็นผู้กำกับการมหาดไทยและกรมวัง บางครั้งทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ด้วย เพราะทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัย เป็นพิเศษ อีกประการหนึ่ง ชนชาวไทยทุกคนทราบดีว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดการประพันธ์กาพย์กลอน โคลง ฉันท์ ถ้าผู้ใดมีความชำนาญในด้านนี้ก็ทรงเป็นที่โปรดปราน สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ ทรงมีปฏิภาณไหวพริบชำนาญในการประพันธ์ด้วยพระองค์หนึ่ง จึงเป็นที่โปรดปราน ตามพระราชพงศาวดารกล่าวว่า "ลักษณะที่ทรงพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ทราบว่าบางเรื่องแบ่งกันแต่งเป็นตอน ๆ แต่ผู้ที่ได้รับแบ่งนั้นน้อยตัว ได้ยินแต่ ๓ ท่านคือ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และขุนสุนทร (ภู่) ประชุมแต่งมาแล้วมาตรวจแก้หน้าพระที่นั่ง แต่โดยมากทรง พระราชนิพนธ์เอง เมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องใดแล้ว พระราชทานไปให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี คิดวิธีรำทำบท บางทีบทใดรำขัดข้องต้องแก้บทเข้าหาวิธีรำก็มี ด้วยเหตุนี้ บทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ จึงเล่นละครได้เรียบร้อยดีนับว่าหนังสือบทละครที่ได้เล่นกันแพร่หลาย และละครรำที่เล่นได้แบบแผนถึงที่ มีแต่รัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา วิธีประดิษฐ์ท่ารำให้ถูก

ต้องกับบทที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้น สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ โปรดให้เอาพระฉายมาตั้ง ทรงท่ารำด้วยวิธีทอดพระเนตรดูกระบวนรำของพระองค์เองจากเงาในพระฉาย เมื่อยังมีละครใน แม้ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๕ เวลาไหว้ครูพวกครูละครยังไหว้นบสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีด้วยพระองค์หนึ่ง ในปัจจุบันไม่ทราบว่านักเรียนนาฏศิลป์ของกรมศิลปากรยังจะทำพิธีนบไหว้พระองค์ท่านบ้างหรือไม่

เรื่องการละครนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีโรงละครเป็นส่วนพระองค์เอง ใช้ตัวละครเป็นชายเรียกว่าละครนอก ตัวละครที่มีชื่อก็คือ นายทองอยู่ เป็นตัวพระ นายรุ่ง เป็นตัวนาง ส่วนเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ซึ่งเป็นพระเชษฐา ก็มีโรงละครเช่นกัน ใช้ตัวละครผู้ชายเล่นเป็นละครในครั้นสมเด็จพระเชษฐาสิ้นพระชนม์แล้ว รวมเป็นละครโรงเดียว การเล่นละครในบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ แสดงโดยเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงจัดท่ารำปรึกษากันกับนายทองอยู่ นายรุ่ง ช่วยกันแก้ไขไปจนเห็นงาม บางครั้งจัดท่ารำไม่ออก ถึงกับกราบบังคมทูลให้ทรงแก้บทก็มี เมื่อจัดท่ารำงดงามดีแล้วก็โปรดให้นายอยู่ นายรุ่ง ไปหัดถ่ายทอดต่อให้บรรดาละครหลวงอีกทอดหนึ่ง”

สมเด็จเจ้าฟ้ากับงานช่าง

พูดถึงงานช่าง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ก็ทรงมีความชำนาญไม่น้อยหน้าใคร สิ่งที่ปรากฏเป็นอนุสรณ์แสดงฝีพระหัตถ์ซึ่งในพระราชวงศาวดารกล่าวไว้ก็คือ **“เกริ่นบันไดนาค”** อันเป็นที่

สำหรับยกพระบรมโกศ วิ่งประดิษฐานบนพระมหาพิไชยราชรถ เกริ่นบันไดนาคนี้นัยว่าเป็นความคิดของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงประดิษฐ์ขึ้น เรื่องเกริ่นบันไดนาคนี้ พระราชพงศาวดาร ในรัชกาลที่ ๑ และหนังสือซึ่ง ม.จ.จงจิตรถนอม ดิศกุล นิพนธ์ไว้ในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอดิศัยสุริยาภา ทำให้สะดุดใจ ระลึกถึงพระคุณของพระองค์ท่านผู้เป็นต้นคิดประดิษฐ์ขึ้น ตามธรรมดาเกริ่นบันไดนาคนี้ ก็ไม่ค่อยจะมีความหมายอะไรนัก เพราะนานทีปีครั้นจึงจะได้ใช้ เพราะตามปกติถ้าไม่ใช่งานพระราชพิธีใหญ่ก็คงจะถูกเก็บไว้ที่โรงเก็บราชรถในพิพิธภัณฑ์สถานเท่านั้น ถ้ามีโอกาสผ่านเข้าชมก็จะแลเห็นตั้งทิ้งไว้อย่างไร้ความหมายและคุณค่า ครั้นถึงเวลาเป็นการเป็นงานเกริ่นบันไดนาคจะเป็นกำลังสำคัญช่วยอำนายความสะดวกทุ่นแรงงาน เพิ่มความสง่างามในการปฏิบัติงานขึ้นอีกเป็นอันมาก ก็หาผู้ที่จะทราบว่าเกริ่นบันไดนาคนี้มีประวัติความเป็นมาอย่างไร จึงขอนำเรื่องนี้มากล่าวเพื่อเป็นการเทิดทูนพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านผู้ทรงประดิษฐ์สมบัติอันหาค่ามิได้ให้ประชาชนได้ทราบว่า "ครั้นรุ่งขึ้นวันขึ้น ๗ ค่ำ เชิญพระบรมศพพระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ ๑) จากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นพระยานุมาศสามลำคาน พระยานุมาศนี้ทำใหม่สำหรับพระบรมศพมีภาพสองชั้น ปักพระมหาเศวตฉัตร ๙ ชั้นกั้นพระบรมโกศแห่ออกประตูศรีสุนทรไปขึ้นพระมหาพิไชยราชรถ ที่ถนนสนามไชย หน้าวัดพระเชตุพน แต่นั้นแห่เป็นขบวนอย่างใหญ่ชักไปถึงพระเมรุแล้ว เชิญพระบรมโกศลงจากพระมหาพิไชยราชรถ ทรงพระยานุมาศเข้าสู่พระเมรุด้านบูรพทิศแห่เวียนพระเมรุแล้ว เชิญพระบรม

โกศลงจากพระมหาพิไชยราชรถ ทรงพระยานุมาศเข้าสู่ พระเมรุด้านบูรพทิศแห่งเวียนพระเมรุโดยอุตราวัฏสามรอบ แล้วเชิญพระบรมโกศขึ้นบนเกรินบันไดนาค จึงเป็นแบบอย่างมาจนทุกวันนี้ ชักช่อกว้านเกรินเลื่อนขึ้นสู่บันไดนาคสุดแล้ว เจ้าพนักงานกรมภูษามาลาเลื่อนพระบรมโกศไปประดิษฐานเหนือพระเบญจาทองภายใต้พระมหาเศวตฉัตรในพระเมรุทอง”

ส่วนนิพนธ์ของ ม.จ.หญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล ทรงกล่าวถึงการพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยความตอนหนึ่งว่า “ตอนนี้พระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวงษาภรณภูสิตภูษามาลาเชิญพระบรมโกศขึ้นเกรินประทับบนพระมหาพิไชยราชรถ ท่านได้เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ท่านกลัวจะขลุกขลักเวลาเสด็จขึ้นเกริน ท่านได้จุดธูปเทียนกราบบังคมทูลพระบรมศพ ขอเชิญเสด็จโดยง่าย การก็เป็นไปโดยเรียบร้อยเวลาเสด็จขึ้นเกรินนั้นเป็นท่าที่งามนัก เห็นภูษามาลาถวายบังคม ๓ ครั้งมือดุนพระบรมโกศเสด็จเข้าในราชรถแล้วเคลื่อนกระบวน”

จากพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงนิพนธ์พระราชพงศาวดารเกี่ยวด้วยการพระบรมศพรัชกาลที่ ๑ ยังทรงออกพระนามท่านผู้เป็นต้นคิดเกรินบันไดนาคไว้ ส่วนพระนิพนธ์ของ ม.จ.หญิงจงจิตร ถนอม ดิศกุล พระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนิพนธ์เกี่ยวกับการพระบรมศพของรัชกาลที่ ๕ ไม่ได้กล่าวถึงท่านผู้ต้นคิด แต่ก็ยังทรงกล่าวถึงเจ้าของผู้ประดิษฐ์ไว้แสดงความสง่างามเวลาเสด็จขึ้นเกรินนั้นด้วยข้อความสั้นๆ แต่กินใจ เพราะสามัญ

สำนึกทั่วๆ ไปว่า ถ้าเจ้าพนักงานภูษามาลาจะใช้วิธีเก่า ซึ่งเป็นไม้ล้มลุก หรือเปลื้องประกอบออก แล้วอัญเชิญพระบรมโกศเปล่าๆ ไม่มีประกอบก็คงจะไม่น่าดู ไม่สมพระเกียรติยศของพระบรมศพ แต่เมื่อใช้วิธีเลื่อนพระบรมโกศซึ่งประกอบพระโกศทองใหญ่เข้าในพระมหาพิไชยราชรถ โดยที่ไม่ต้องใช้ผู้คนเข้าไปวุ่นวายจนเกินสมควรประกอบกับเวลานั้น พระบรมวงศานุวงศ์หรืออาณาประชาราษฎร์ ต่างก็อยู่ในความเศร้าโศก มีดวงตาจับจ้องอยู่ที่พระบรมโกศจนแทบจะไม่หายใจก็ว่าได้ ซ้ำมาได้เห็นพระบรมโกศซึ่งประดิษฐานอยู่บนเกริ่น ซึ่งถูกเจ้าพนักงานขันช่อกว้านขึ้นอย่างช้าๆ ประดุจพระบรมโกศเลื่อนลอยขึ้นไปบนนภากาศโดยลำพัง จึงเป็นภาพที่จับตาจับใจชวนให้ทวีความเศร้าโศกขึ้นได้อีกเป็นอันมาก จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงเป็นนักประดิษฐ์คิดค้นที่ปรีชาสามารถพระองค์หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จเจ้าฟ้ากับพระราชวังเดิม

เรื่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี กับพระราชวังเดิมอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น เมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-จุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งพระราชจักริวงศ์ พระราชทานให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงธิเบศร์-บดินทร์ก่อน เมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงธิเบศร์บดินทร์สิ้นพระชนม์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า-นภาลัยเสด็จไปประทับอยู่ตลอดรัชกาลของพระองค์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคตแล้ว พระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เสด็จไปประทับจนตลอดพระชนมายุ ต่อจากสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จประทับต่อมาจนทรงผนวช จึงเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาตลอดรัชกาลที่ ๓

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เสด็จไปอยู่ตลอดรัชกาล ถึงในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อกรมหลวงวงศาธิราชสนิทสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์เสด็จไปประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ ต่อจากนั้นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ มีพระราชดำริที่จะหาพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงพระเกียรติยศสูงไปประทับ ก็ไม่มีพระองค์ใดเต็มพระทัยรับ จึงทรงพระราชทานให้เป็นโรงเรียนนายเรือ แต่มีพระราชกระแสรับสั่งกำชับไว้มิให้รื้อท้องพระโรงและพระที่นั่งหลังขวางของเดิม จึงปรากฏอยู่จนทุนวันนี้

สมเด็จเจ้าฟ้ากับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อปีวอก จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๗๔ พุทธศักราช ๒๓๕๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุได้ ๙ พรรษา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชดำริว่า พระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้าได้ทำเป็นอย่างมีแบบแผนอยู่แล้ว แต่การพระราชทานพิธีลงสรงตั้งพระนามเจ้าฟ้ายังหาได้ทำเป็นแบบอย่างลงไม่ พระราชประสงค์จะใคร่ทำไว้ให้เป็นพระเกียรติยศสืบไปเบื้องหน้า จึงทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ซึ่งใน

ขณะนั้นเรียกว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอและเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช เป็นผู้บัญชาการตั้งพระราชพิธีลงสรงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการใหญ่ เฉลิมพระนามาภิไธยจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามกุฎสมมุติวงศ์พงษ์อิศวรกษัตริย์ขัตติยราชกุมาร ฯลฯ

ครั้นปีกุน สัปตศก จุลศักราช ๑๑๗๗ พุทธศักราช ๒๓๕๘ พวกรามัญพากันอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทางเมืองตาก เมืองอุทัยธานี เมืองกาญจนบุรี เจ้าเมืองกรมการมีใบบอกเข้ามาให้กราบบังคมทูล ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คุมกองทัพและเสบียงอาหารออกไปรับครัวรามัญ ซึ่งเข้ามาเมืองกาญจนบุรี โปรดให้มีเรือตั้งแห่เสด็จสามคู่ และตำรวจหอกแห่เป็นพระเกียรติยศ ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระเยาว์อยู่ มีพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา นับโดยเรียงปี จึงดำรัสสั่งให้สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีเสด็จไปด้วย ครั้นเสด็จกลับมาถึงกรุงเทพมหานครแล้ว ทรงพระกรุณา โปรดให้ครัวรามัญเหล่านั้น ขึ้นไปตั้งอยู่เมืองปทุมธานีบ้าง แขวงเมือง นนทบุรีบ้าง

ถึงปีชวด อัฐศก จุลศักราช ๑๑๗๕ พุทธศักราช ๒๓๕๙ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษา นับโดยเรียงปีครบกำหนดโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีพระบรมราชโองการดำรัส สั่งให้ตั้งพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่ ทำเขาไกรลาสหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตรงประตูสุวรรณบริบาล เป็นที่สรงและทรงเครื่องเวลาบ่าย แห่มาทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สามวัน รุ่งขึ้น วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาเช้า แห่มาโสกันต์บน

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเสร็จแล้วเสด็จไปสรงน้ำที่สระอโนดาต แล้วท่านอัครมหาเสนาบดี เสด็จขึ้นสู่พระมณฑปยอดเขาไกรลาส สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี รับที่สมมุติเป็นอิศวรรับเสด็จ แห่เวียนเขาไกรลาสสามรอบ แล้วแห่กลับ เวลาบ่ายแห่มาประทับที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท พร้อมกันเวียนเทียนสมโภชวันนั้นเวลาหนึ่ง ต่อไปอีกสองเวลา วันที่เจ็ดจึงแห่พระเกศาไปลอยตามพระราชประเพณี

จากหนังสือเทศนาพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรม พระยาวชิรญาณวโรรส ได้ถวายเทศน์ในการพระราชกุศลฉลองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรมชนกมหาราชาธิราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วันเสาร์ เดือน ๘ ปีมะเมีย จัตวาศกจุลศักราช ๑๒๔๔ พุทธศักราช ๒๔๕๒ ที่กล่าวมาแล้วนี้ จะแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีทรงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย จากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเป็นผู้ที่ใกล้ชิดสนิทสนมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก แม้พระราชพงศาวดารซึ่งสมเด็จ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้บางตอนก็แสดงให้ปรากฏชัดว่า สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นผู้จงรักภักดีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ เมื่อครอเฟิดเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ พระยาพระคลังได้ถามว่า ครอเฟิดมีประสงค์จะไปเฝ้าเจ้านายพระองค์ใดบ้าง ครอเฟิดสืบทราบ ความอยู่ก่อนแล้วว่า ในเวลานั้นผู้ใหญ่ใน

กรุงเทพฯ แบ่งกันเป็น ๒ พวก คือ พวกหนึ่งนับถือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามกุฎฯ (หรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว) และเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นหัวหน้าในพวกนี้ แต่พวกหนึ่งนับถือพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นพวกเดียวกับพระยาพระคลัง ฯลฯ นอกจากนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงราชสมบัติในกาลต่อมา ได้ทรงสถาปนาหม่อมเจ้าพยอม พระโอรสในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นมนตรี-รักษา ก็ยังทรงพระมหากรุณาโปรดให้ประกาศเกียรติคุณ โดยความว่า สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นพระโอรส ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกีกรมสมเด็จพระศรี-สุดารักษ์ และเป็นพระกนิษฐาธิบดี อันสนิทในกรมสมเด็จพระศรี-สุริเยนทรามาตย์บรมราชชนนีด้วย และสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ได้มีพระเดชพระคุณเป็นอุปการในพระองค์แต่ทรงพระเยาว์มา ด้วยอาการที่ควรนับว่าเป็นคุณต่างๆ ทรงระลึกถึง พระเดชพระคุณเป็นอันมาก ยังหาทรงลืมไม่ เพื่อจะทรง เชิดชูพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกีกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ และกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์บรมราชชนนี และสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีให้ปรากฏไปในภายหน้า จึงทรงสถาปนาหม่อมเจ้าพยอมพระโอรสเป็นเจ้าต่างกรม ดังกล่าวแล้ว ทั้งยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามพระอารามที่สมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นั้น ทรงสถาปนาใหม่ว่า **“วัดสัมพันธวงศาราม”** ด้วย

สมเด็จเจ้าฟ้าสิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสัมพันธวงศ์ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ประชวรเป็นพระยอดในพระศอ มาตั้งแต่เดือน ๓ ปีมะเส็ง ตรีศก ถึงวันจันทร์เดือน ๗ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก เวลา ๕ โมง ๔ บาท จึงสิ้นพระชนม์ นับชันษาได้ ๕๐ พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานพระเกียรติยศแด่สมเด็จเจ้าฟ้าเป็นอเนกประการพระ ราชทานพระโกศทองใหญ่ให้ทรงพระศพเมื่อบำเพ็ญกุศลพอสมควรแล้ว จึงโปรดเกล้าฯรับสั่งให้สร้างพระเมรุพระราชทานเพลิงพระศพ ณ ท้องสนามหลวง เมื่อเดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำในปีเดียวกันนั้นเอง และต่อจากนั้นอีก ๒ ปีเศษ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็เสด็จสวรรคตสิ้นรัชกาล

พิมพ์ที่

บริษัท กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง จำกัด

๑๐๕/๑๙-๒๑ ถนนนเรศ แขวงสี่พระยา เขตบางรัก กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐

โทร. ๐-๒๒๓๓-๐๓๐๒-๕ โทรสาร ๐-๒๒๓๗-๕๙๔๕

E-mail : graphicart__printing@yahoo.com

นายสิทธิกาจ อัชวรานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๕๐

แบบจำลอง ศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา